

Від чого море солоне

Федькович Осип-Юрій Адальбертович

Кождий з вас чув, що вода морська солонна така, що з неї навіть сіль роблять, а то так, що будують на побережю лотоки і у ті широкі або мілкі лотоки пускають повно морської води, котру від моря загатою відтинають. Відгачена вода схне на сонце, а як зовсім висхне, то лишається біла сподовина, а се є морська сіль. Але она не є така добра, як наша копана та варена сіль, бо береться трохи пригїрка, як то чути у оселедцях, котрих понайбільше морською солею насолують.

Від чого море таке солоне, того ніхто не може зміркувати, і лиш тільки знаємо, що єсли би господь бог був не посолив, то би ніхто не міг і жити на світі, бо вода у нім, не мавши такої прудкої протоки, як наші ріки, скоро би ся зіпсувала і увесь воздух так зачутила, щоби, здається, і одно диханіє не могло у нім жити. Але казка, яка-то она вже за себе зроду вигадлива та химерна вдалася, знає кождому раду і причину, отже ж собі на збитки та навдивовижу усім ученим людям про тото так уповідає.

Був собі дуже-дуже давно один стрілець, та був він такий бідний, що, окрім жінки та з півклані здорових та веселих діточок, нічого а нічого не мав; і з того лиш жив, що собі, бувало, в лісі застрілить. Але ловецька комора, як тої приповідки, худа, бо часом то біжить ему все під кріс, а часом знов то ходитиме і два, і три дні по дебрах, та хіба ворону або сороку вздрить, а часом і то ні. Отак лучилося раз і нашому стрільцеві, що ходив цілу божу велику днину оперед Івана Купала по лісах, та навіть і ласочки не видів, не то що. А тут дома діточки їсти пищать, бо вже два дні не мали нічого в устах, як пісну лободу.

Ходить наш стрілець лісами, що ходить, ходить, то ходить, аж тут уже і сонечко сідає, уже вечоріє, а він сам так зголоднів та так утомився, що вже і поступитись не може, аж тут і чує, як щось недалеко від него у лісі гукає:

Туре, туре,
Лихої натури,
На Купала зі скали виходиш,
Всякій паші много шкодиш.
Але хто уб'є тя з лука,
Буде жити, як той дука:
Бо Даждбог є світа. і сонечка пан,
Платить за заслугу, що хоче хто сам!

Як наш стрілець сі слова учув, так дуже переполошився, бо ще від свого покойного батька чув, що уночі оперед Івана Купала у сім лісі щось несамовите ходить. Але він собі думає так: «Мені все одна-ко, чи загину з голоду, чи від нечистої сили. Але мені раз циганка ворожила, що я оперед Івана Купала уночі собі велике щастє добуду». От і пішов він на голос у ліс, а той голос уодно гукає:

Туре, туре,
Лихої натури,

На Купала зі скали виходиш,
Всякій паші много шкодиш.
Але хто уб'є тя з лука,
Буде жити, як той дука:
Бо Даждбог є світа і сонечка пан,
Платить за заслугу, що хоче хто сам!

Приходить наш стрілець ближче, дивиться — таже се лісовик з зеленою, як трава, бородою. Він так і стрепенувся, а й лісовик з зеленою бородою каже до него:

— Не бійся, стрільче, бог з тобов! Я знаю, що твої діти дома з голоду погибають і тобі самому з голоду аж цигани привиджуються. Якби ти хотів мені у однім ділі послужити та мене послухати, то був би і ти, і твої діти щасливі, поки вашого життя. Роздумай же собі та розміркуйся, бо я тебе не хочу силувати.

— Що ж мені тут много думати та міркувати, — каже стрілець, — скажи, що маю робити, так я зроблю, аби лиш у моїй силі отее. Мені однако гинути!

— Не бійся, чоловіче, бог тобі pomoже. Як підеш право отсим плаєм, так зайдеш на опівніч в одно таке велике кітлице, що тобі здаватимеся, що ти на кінці світа, такі великі та страшні скали там стоять. Але ти сховайся у затінок за одну скалу та тримай лиш лук свій напоготові, бо в саму опівніч створиться скала і вийде з неї страшний зелізнй тур з огневими очима, аби, як скоро папороть зацвіте, увесь її цвіт спасти, щоби людям ніякого хісна з него не було, бо ти знаєш, що як хто дістав би справдешного того цвіту з папороті, що лиш на Івана Купала уночі процвітає, то знав би геть усе, що є на світі. Але ж бо під землею жиє огневий Змій — цар поганй, що у него на зелізнім току град молотять. Він-то є великий ворог усіх людей і всего добра, отже і пускає на Купала в опівночі свого найлютішого тура, щоби кожде зело і кождий цвіт спас. Того тура ти маєш сеї ночі з твого тугого лука застрілити і мені з него серце принести. Як се тобі вдасться, то будеш мати нагороду, яку сам схочеш. Але квапся, щоби не опізнитись!

— Більше нічо? — каже стрілець. — Коли ж так, то дожидай мене тут, а я принесу тобі серце з того проклятого тура, бо і я давно вже чув, що він велику пакість на світі творить. Я знаю до свого лука таку примівку, що не лиш поганй тур, але і сам Змій, цар вогняний, перед ним не утік би. Жди ж мене тутки!

— Не журися тим, що я тебе не буду ждати, — каже лісовик, — але пильнуй свого діла. А ще на тобі і отсей корінчик та тримай его під язиком, бо з тим бісовим туром вже не такі собі рицарі накладали, як ти отее, що з голоду ледве світа видиш, та всі роги покотили. Но я тебе люблю, бо ти горівки не п'єш та неділеньку святу чтиш; за тото даю тобі отсей корінчик — він тобі у пригоді стане. Лиш біжи, щоби не спізнився. А ще на тобі отсю грушку; з'їж її по дорозі, то такий зробишся ситий та дужий, якби з-за панського стола встав!

Все так сталося, як лісовик казав.

Як скоро наш стрілець грушечку з'їв, так зробився такий дужий та легкий, як вітер, що за годинку і в кітлицу став. Але тут не були жарти, бо тільки що спостиг стрілець за один великий камінь стати та лук свій напружити, аж тут як загримить скала, як вискочить зелізнй тур, як сипне вогнем, та право на стрільця, аби его на грузь розмісити!.. Аж тут — годі! — упав на коліна та лиш заревів не своїм голосом: «Гой, гой! — каже, — не таких-то я рицарів зі світа позгонив, що і ворон кості їм не заніс, та аж тепер прийшло мені від такого гинути, що трохи і сам з голоду не загиб. Але то мені все так той проклятий лісовик приспособив, котрий доти

шпирав, аж доки такого собі стрільця не вишпирав, що і горівки не п'є, і неділю шанує, — но коли вже так, то стріляй добре, а стріляй у саму зірку на чолі, щоби хоч довго не карався!» Тур не спостиг сі слова зречи, аж лежав уже без душі, бо стрілка всадила ся йому аж по саме перо у залізну голову так, що ніхто би її вже був відти і не видобув. Але стрілець наш, не много гадаючи, витяг ніж, розплатав турові груди, вирізав з них серце, сховав у свою ловецьку торбу та й справив ся назад у дорогу, аж лісовик уже і сам тутки.

— А що, — каже, — опорав?

— Авжеж, — каже стрілець.

— Тепер же слухай, — каже лісовик до него. — Іди право отсим плаєм, що межі скалами в'ється, а той корінець, що я тобі дав, так тобі послужить, що за малу годинку станеш на шкляних горах у кришталевих дворах пресвітлого Даждбога. Їму подай серце. А як він тебе питатиме, що ти за твою прислугу у него правиш, то проси його, щоби тобі дозволив вибрати собі у його світлицях, що тобі самому вподобається. Як же ж він тебе стане водити світлицями та тобі всяку всячину показувати, то не бери ні золота, ні срібла, ні дорогого каменя, хоч аби тебе як кортіло, але жди, аж доки не заведе тебе в одну світлицю, де нічо інше не буде, як лиш самі машини. Тут же, дивися добре, стояти буде в однім куточку млинчик, не більший, як ті млинки, що діти собі часом на потоках будують. Сего млинчика проси собі у Даждбога, а проси його дуже, бо він не буде хотів тобі його дати, буде казати, щоби ти собі брав і міх золота. Але ти уприся таки на млинці, то він тобі його дасть нарешті. Розумієш?

— Та вже розумію, — обізвався стрілець, шкробаючися в голову, — але що мені по млинцеві? Хіба я тим голодні діти погодую або своїй старій рот заткаю, як верну з порожнов торбов та з млинцем домів? Дала би она мені млинця, не бійся, а то такого, щоби мені його ні ти та ні сам Даждбог не відтулив. Ти ще, мабуть, моєї старої не знаєш.

— От плетеш, та і сам не знаєш що, — каже лісовик, — хіба ж я тобі не казав, що я тебе люблю за то, що горівки не п'єш та неділі шануєш? Дістань лиш той млинчик, а відтак не журися, ми твою стару вдобрхаємо. Спіши лиш, щоби-сь на шкляних горах став, заки ще Даждбог рушить зі сонечком світ об'їжджати, а то пропав би увесь твій труд. Біжи ж!

Стрілець пошкробав ся ще раз у голову та хотів щось казати, але лісовик ухопив його за прошивку та і натис у плай, давши йому ще здоровий кулак у потилицю на дорогу, а то такий, що і нестямив ся неборак, як став і на шкляній горі, і у кришталевих дворах Даждбога, що саме тогді збирав ся зі сонечком виїжджати. Як же ж уздрів він стрільця з туровим серцем, так і в радувався велико, та й став у него питати, яку він нагороду собі хоче, а той став усе йому так казати і так робити, як його лісовик учив. Як же ж уперся він на млинці, то уперся так, що ніщо було вже робити, так Даждбог до него і каже: «Ну. добре, на ж тобі отсей млинець, але уважай, що з ним робитимеш, бо ви, люде, ніколи не знаєте з вашого щастя користати, але всігди таке з него зробіте, що найбільше щастє вам у найбільше нещастє переводиться». Се сказавши, упхав йому млинець у торбу, аж тут як ударить грім!.. Наш стрілець упав неначе неживий на діамантові помости у кришталевім дворі світлого Даждбога на шкляних горах.

Чи мало, чи довго він так без пам'яті лежав, аж тут промітує ся, аж він уже не в Даждбожих теремах, але у себе дома, під вікном на приспі.

«Гм, — думає він собі, — хіба ж отее не дивний та не чудний мені сон снів ся? Такий, мабуть, і розумній мойй жінці ніколи не сниться! А претці таки се не сон був, а правда, бо ось у торбі і дивний той млинець, а під язиком корінець, і в потилиці чую ще добре той кулак, що мені його лісовик на дорогу дав. Але що мені з него? Який сам зроду дурний та божевільний, такого

другого дурня послухав, того лісовика з зеленою бородою!.. Не лучче ж було мені набрати повну торбу золота або діамантів, як правити отсю пусту забавку, та ще за ню і такого грому від Даждбога вислухати, що мені виділось, що мене моя стара отее так гарно макогоном уцідила, як то она часом з примхи любить! Гай-гай!.. Але треба іти сей млинчик де на сміте кинути, а то як стара вздрить, то не бійся, що не тямитиму до нових віників!»

— Капустяна ти головко, — обізвався єму лісовичок з-за плечей, — чи ти би лиш діправди отсей премногоцінний млинок на яке там небудь смітя не кинув? Гай-гай, які ж то ви, люде, дурні!.. Хіба ж ти не знаєш, що сей млинець має таке до себе, що як скоро ним лиш покрутиш та і скажеш:

Млинчик, млинчик, ну охочо!
Змели мені, що я хочу,
Змели мені зараз (то і то), —

так млинчик тобі зараз і намеле, що би твоя душа не запрагла. А як схочеш, щоби твій млинчик станув, так лиш скажи:

Млинчик, млинчик, ну же стій,
Бо так хоче мельник твій!

Так він стане і не рушиться, хоть би єму що хто робив! Знаєш же тепер, який ти отее собі скарб сеї ночі'запопав? Шануй же єго та розумний будь, а горівки так і далі не пий, як досі єї не пив, то я тобі всігди буду добрий!

Се сказавши, знимидів лісовик, а наш стрілець, як зроду не лінивий був, так зараз взявся до свого млинця:

Млинчик, млинчик, ну охочо!
Змели мені, що я хочу!

Змели мені зараз тут такий замок красний та дорогий, аби такого і в царя не було, у тім же замку золота, та срібла, та всякого добра повно а повно, а наоколо замку усіякі сади, та квіточники, та водостоки, та холодки, а то все у золотих парканах треба!

Млинчик лиш заторкотів, і відразу сталося усе, що він казав і як він хотів, — і замок, і городи, і сади, і усе так дійсно, як він се собі бажав, навіть і такий зелізний паркан з позолоченими головками, як у самого губернатора у Львові. Наш стрілець аж нестямився з радощей! «Таже се добре!»—думає він собі.

Млинчик, млинчик, ну охочо!
Змели мені, що я хочу!

Змели мені зараз так, щоби мені і моя стара, і мої діти лежали собі у шовкових перинах та у золотих ліжках, і то всі у тоненьких білих сорочках. А коло них аби стояло сто служниць наготові, і то з усіякими шовковими та дорогими уборами, з такими, аби їх і в цариці не було. А я сам аби став у такій дорогій ловецькій уберії, в якій ходить сам цісар.

Млинчик лиш заторкотів, та й усе сталося на млі ока, і ще краще, як він сам собі се думав.

Млинчик, млинчик, ну же стій,

Бо так хоче мельник твій!

Млинчик і став. Тоді увійшов наш стрілець у замок і не міг начудуватися та надивуватися усьому гараздові та всім припихам, які він тут уздрів!.. Таке ему навіть і не снилося, не то що! Стара его аж пихтить у шовкових перинах, а діточки аж рученятка порозкидали на білих, як лебідь, подушках!

Стрілець наш махнув тихонько на челядь, аби мовчала, а сам пішов гледіти трапезної світлиці, бо хоть і з'їв він від лісовика грушку, то однако ж від того кулака, що дістав був від него у потилицю, знов ему зголоднілося, а то, мабуть, чи не дужче, як учора на підвечір у лісі, бо се вже і днинка зробилася, і сонечко уже сходить, таке ясне та рожеве!

Найшов він і трапезну світлицю, але що з того? Кедрові великі столи стояли рядами, позастелювані білими та тоненькими, як папір, обрусамми, а на них стояли самі золоті, та срібні, та кришталеві миски, та полумиски, та блюда, всякі знаряди, як у якого царя, але усі порожні! Так він зараз до млинця:

Млинчик, млинчик, ну охочо!
Змели мені, що я хочу!

Змели мені зараз тут усілякої панської страви та лакіток і ласощів, щоби аж столи повгинались! А для моєї старої намели повну оту велику миску пирогів з сиром та з шкварками, але так, щоби у сметані аж плавали, бо она нічого так у світі не любить, як пироги в сметані! Оногди у кума Андрія на хрестинах як ухопила зненацька один пиріг, то так їй в горлі став, що мусив я їй чимало кулаків у потилицю надавати, доки аж песій пиріг пішов собі туди, куди ему треба! А змели так, млинчику, аби на обід прийшов до мене і кум Андрій з кумов та з уською родиною, і кум Панько з усіма, і кум Дмитро, і Василь, і Петро! А Дмитро аби приніс сюди той свій золотий топірчик, що я в него в-же два роки як торгую, та годі з ним сторгуватись, бо тільки за него править, що і цар би за него тільки ему не дав. Але нині мусить він мені его продати, хоть аби там не знати що!

Ще стрілець се і не проказав гаразд, аж уже і все так сталося, як він хотів. Яка вже тут страва не поставала на усіх столах!.. А у найбільшій мисці не пироги тобі, ні!.. аж плавають у молоденькій сметанці та в свіжих шкварках!.. А ось вбігає вже і его стара, Солоха отее, з усіма діточками, що так за нев, як ті бджоли за матков, і рушили!.. Солоха ж зараз до стрільця, свого мужа отее:

— А се що, Семене, такого? Чи ти лиш се дістав сеї ночі з папороті цвіту? Я сама себе не тямлю! Чи отее я лиш з ночі з лободов якого дурману не наїлась?

— От заткайся, стара, та сідай борше до пирогів, доки ще гарячі, а то вистигнуть! — каже стрілець. — Уповідати буде і відтак час, як собі покуштую отсего печеного поросятка з начиночкою. Бо хоть і отсей солонинков шпікований та у квасній сметанці жарений зайчик не на вбій, то все я таки до печеного поросятка з начинкою, кат мене не взяв! Та лиш не квапся, стара, так дуже, як оногди у кума Андрія, аби не було знов так... Лиш не сердься так зараз, прошу тя, бо ти знаєш, що нині Івана Купала, так зараз і повен двір гостей навалить, а Дмитро з тим своїм красним топірчиком также. А слухай, на подвір'ю вози заторкотіли! Се вже они, се наші гості! Але ти не вставай! Сиди собі лиш за столом коло пиріжків, а я піду їх тим часом зустрі чати та їх право сюди уведу. Тож-то вже будуть дивитися на твої коралі з дукатами!..

Як тут гості посходилися, як они віталися, як дивувалися та як випитувалися — то много би оповідати, та ніщо слухати. Тільки лиш скажу, що всі собі добре підхмелилися, навіть і наш

стрілець, хоть і не горівкою, але годованими угорськими винами. І Дмитро став тогді і казати до него:

— Гай-гай, куме Семене, які-то ви щасливі! Коби мені ваш млинець, то знав би я, що з ним робити!..

— А що ж би ви з ним зробили, куме Дмитре?

— Я би зараз біля вашого замку зробив собі велике море з пристанев, а в тій пристані такий гарний корабель, аби такого і-не було на світі, з усіма стерниками, керманічами, матросами, доста того, з усім а усім знарядом. Я сам зробив би ся калфов того корабля та собі хоть до осені тим голубим морем погуляв! О, ви не знаєте, куме Семене, яка тото розкіш по тім синім морі без краю гуляти!

— Ба, я волю собі вже з тугим луком або з ясним кресом по тих темних дебрах. Але що ж робити? Кождому своя охіть. А що дасте ми, аби я вам свого млинця позичив до осені?

— Топорець!

— Давайте сюда!

— Тут маєте!

— Ось вам і млинець. А як схочете, аби він вам і море, і корабель, і що схочете намолов, то лиш промовте:

Млинчик, млинчик, ну охочо!
Змели мені, що я хочу!

А Дмитро як був зроду прудкий та ще до того і трохи підхмелений, так зараз і закрутив млинцем:

Млинчик, млинчик, ну охочо!
Змели мені, що я хочу!

Змели мені так, аби я зараз серед моря зробився калфою у найкращім кораблі геть з усім знарядом!

Так відразу і став він серед моря у пишнім кораблі з гордими кафталуками та пишними парусами, а около него вся служба і та старшина корабельна, що єму так низько і кланяється, звичайно, як своєму калфі. А він так згорда і промовив до них:

— Ну, хлопці, тепер підемо хіба снідати?

— Авжеж, пресвітлий калфо, — каже корабельний староста, — суге та пресуге сніданє на столі, але що з того, коли хоть усього є в кораблі, чого душа бажає, а лиш одного нам брак.

— А то чого би? — питає гордий калфа та й ухопив за свій млинець.

— Солі, світлий пане!

— Солі? — аж зареготався Дмитро.

Млинчик, млинчик, ну охочо!
Змели мені, що я хочу!
Змели мені тут зараз солі!

Господи! як не заторкотить наш млинчик, як не стане сипати солі!.. Так сипле, так сипле, як з міха, аж тут і стали стерники кричати:

«Годі вже, годі тої солі, а то затопить зараз цілий корабель!» Настрашився і калфа наш гордий, — але що було робити? Він знав промовити до млинчика, аби рушив, а не знав, як його зостановити. Отже, ніщо було діяти, мусили той коштівний млинчик з корабля у море кинути, а то був би цілий корабель затопив. Але млинчик ще і у морі меле собі ту сіль; для того ж то море, таке водно солоне і до сьогоднішньої днини, і буде собі солоне, аж доки якому розумнакові не вдасться того млинчика з моря видобути.

Постійна адреса: http://ukrlit.org/fedkovych_osyp_yurii_adalbertovych/vid_choho_more_solone